

Journal of Regional Planning and Winter 2024. Vol 13. Issue 52

ISSN (Print): 2251-6735 - ISSN (Online): 2423-7051
<https://jzpm.marvdasht.iau.ir/>

Research Paper

The Impact of Iraqi Geopolitical Developments on Iran's National Security After the Fall of Saddam Hussein From 2003 to 2019

Abdul Karim Ansari: PhD Student in Political Geography, Garmsar Branch, Islamic Azad University, Garmsar, Iran.

Heidar Lotfi *: Assistant Professor and Teaching Geography Category manager, Islamic Azad University, Garmsar, Iran

Majid Vali Shariat Panahi: Associate Professor of Human Geography, Islamic Azad University, Rey City Branch, Tehran, Iran.

Pirouz Mojtahedzadeh: Associate Professor of Political Geography, Science and Research Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Received: 2021/06/10

Accepted: 2021/09/04

PP: 117-132

Use your device to scan and
read the article online

Keywords: Geopolitical Developments, National Security, Iraq, Iran

Abstract

Iraq and Iran have the longest territorial borders in the region. The borders of the two countries are characterized in such a way that it is necessary to strengthen the mutual economic needs and capacities. Iraq in the post-Saddam period could not benefit from interests, security due to lack of political unity, lack of effective influence on global and regional policies in relation to other countries, ethnic-religious differences, lack of cooperation with Arab states in the region for stability and security in the region. And make their goals a reality. Given that the existing attitudes define the basis of Iran-Iraq relations on the basis of security considerations and mutual threats, and generally distrust and suspicion. In this regard, Iraq is a strategic competitor and security threat to Iran and may be in the future. The purpose of this article is to examine the impact of Iraqi geopolitical developments on Iran's national security after the fall of Saddam Hussein from 2003 to 2019. The research question is what is the impact of Iraq's geopolitical developments on Iran's national security after the fall of Saddam Hussein from 2003 to 2019? The research method is a combination of qualitative and quantitative. The quality part is based on multi-stage coding. A small part will be applied in terms of descriptive survey type in terms of purpose. The statistical community will include experts and thinkers active in the field of political science and international relations. A statistical sample of 400 political geography experts will be selected by simple random sampling. Research tools include interview methods (transcripts), Delphi method and questionnaire.

Citation: Ansari, A K., Lotfi, H., Vali Shariat Panahi, M., Mojtahedzadeh, P. (2024). **The Impact of Iraqi Geopolitical Developments on Iran's National Security After the Fall of Saddam Hussein From 2003 to 2019**, Journal of Regional Planning, Vol 13, No 52, PP:117-132.

DOI: 10.30495/JZPM.2021.28195.3914

DOR:

* **Corresponding author:** Heidar lotfi, **Email:** d.lotfi.garmsar023@gmail.com, **Tel:** +989351064810

Extended Abstract

Introduction

The enduring element in analyzing Iran-Iraq relations post-Saddam is the regional competition between the two countries. Both Iran and Iraq are significant regional players with abundant economic, political, and cultural potential. These potentials lead to competition in various domains, including economic (like OPEC frameworks and regional consumer markets), political and security (such as rivalry in Gulf security arrangements and alliances with regional and global countries), and cultural (like promoting religious seminaries and presenting Shiite models in the Islamic world) (Barzegar, 2004). Historically, Iran and Iraq have experienced fluctuating political relations. Before the Iranian Revolution, both countries had agreements, but post-revolution, their relations entered a new phase, darkened by Iraq's war against Iran, severing political, commercial, and cultural ties. During the war, only the embassies remained nominally open, a rare occurrence in wartime history. Relations resumed post-war until the U.S. invasion of Iraq and the fall of Saddam Hussein's regime initiated a new chapter in Iran-Iraq relations.

Methodology

The research method employed is mixed, incorporating both qualitative and quantitative phases. The qualitative part is based on multi-step coding, while the quantitative part, which is a descriptive survey, will serve a functional purpose. The study's population includes experts active in the field of political science and international relations. The total number of research subjects is 344, with 51.1% men and 48.9% women. These subjects include political science professors and students of political science and international relations, selected through simple random sampling. Research tools include interview methods (transcripts), the Delphi method, and questionnaires. To validate the research tools, experts in political science and international relations will first evaluate the content and form. Then, the reliability of the questionnaire will be assessed using Cronbach's alpha in both the preliminary (pilot study) and final stages. Finally, the structure of the questionnaire and the overall research framework will be tested using factor analysis. The analysis of the statistical relationship between the lack of a national government in Iraq and the threat to Iran's national security, through cluster analysis in three categories (low, medium, high), based on the Chi-square homogeneity test using contingency tables, shows a statistically significant relationship between the dependent variable (lack of spontaneous civil institutions) and the independent variable (Iran's national security challenges). The findings reveal that the degree of absence of spontaneous civil institutions significantly impacts Iran's national security challenges. This positive relationship indicates that as the absence of these institutions increases, Iran's security challenges also rise.

Results and Discussion

In recent decades, the Middle East has been a hotspot for various crises, leading to national, regional, and international conflicts. Among the new phenomena in international relations is Islamic fundamentalism, which is now active in the Middle East and many other Islamic countries. Some Islamic fundamentalist groups use terrorism to achieve their goals, representing a form of political violence. Statistical analysis of the relationship between the occurrence of civil war in Iraq and Iran's national security, conducted through cluster analysis in three categories (low, medium, high), based on the Chi-square homogeneity test using contingency tables, indicates a statistically significant relationship between the dependent variable (occurrence of civil war in Iraq) and the independent variable (national security in Iran). The findings show a meaningful correlation between the frequency of the civil war in Iraq and Iran's national security index. This positive relationship implies that as the frequency of the civil war in Iraq increases, Iran's national security faces more significant challenges. Further, to address the research question, a linear regression test was used to examine the effects of the increasing occurrence of civil war in Iraq on Iran's national security index. The regression test results show that the beta coefficient for the impact of the increasing civil war in Iraq on Iran's national security index is 0.36. The analysis of the statistical relationship between geopolitical competition among regional and extra-regional powers in Iraq, the weakness of the political culture of its residents, and the challenges to Iran's national security, through cluster analysis in three categories

(low, medium, high), based on the Chi-square homogeneity test using contingency tables, indicates a statistically significant relationship between the dependent variable (geopolitical competition and weak political culture in Iraq) and the independent variable (challenges to Iran's national security). The findings suggest a meaningful correlation between the level of geopolitical competition and the political culture in Iraq and Iran's national security challenges. This positive relationship indicates that as the political culture improves, the likelihood of security challenges in Iran also increases.

Conclusion

This article examines the relationship between Iraq's civil war and Iran's national security. The findings show that the majority of respondents see a strong relationship between the occurrence of the civil war in Iraq and Iran's security challenges. Additionally, 60.84% of the respondents believe that geopolitical competition in Iraq and the weakness of the political culture of its residents fuel Iran's security challenges. Finally, 83.98% of the respondents believe that the lack of a national government in Iraq is a threat to Iran's national security. The results of this research are consistent with previous studies in this field and confirm the proposed hypotheses. Previous studies by Qiyajondi, Tarkashund, Asadi, Niakoui and Moradi Kaladre, Shariati, Javadi Arjamand, Mohnam, Haji Yousefi, Talebi, Rafi, Memarzadeh, Pak Taynet, Sabzeei, Razaghi, Lotfi Khachki, Abbaszadeh, Nouri, Zulqader, and Elhiari support these findings.

فصلنامه علمی برنامه‌ریزی منطقه‌ای

دوره ۱۳، شماره ۵۲، زمستان ۱۴۰۲
شاپا چاپی: ۶۷۳۵-۲۲۵۱ - شاپا الکترونیکی: ۷۰۵۱-۲۴۲۳
<https://jzpm.marvdasht.iau.ir/>

مقاله پژوهشی

تأثیر تحولات ژئوپلیتیکی عراق بر امنیت ملی ایران بعد از سقوط صدام حسین از ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۹

عبدالکریم انصاری: دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران.
حیدر لطفی: دانشیار جغرافیای سیاسی و گردشگری، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران.
مجید ولی شریعت پناهی: دانشیار جغرافیای انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شهر ری، تهران، ایران
پیروز مجتهدزاده: دانشیار جغرافیای سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
عراق با ایران دارای طولانی‌ترین مرزهای سرزمینی در منطقه است. عراق در دوره پسا صدام به دلیل عدم یکپارچگی سیاسی، عدم تاثیرگذاری کارآمد بر سیاست‌های جهانی و منطقه‌ای در ارتباط با دیگر کشورها، وجود اختلافات قومی - مذهبی، عدم همکاری با دول عرب منطقه جهت ثبات و امنیت در منطقه و ضعف ساختار نتوانست منافع، امنیت و اهداف خود را عملی سازد. با توجه به این که نگرش‌های موجود، اساس روابط ایران و عراق را بر پایه تفکرات امنیتی و تهدید متقابل و به طور کلی بی‌اعتمادی و سوء ظن تعریف می‌نمایند و از این لحاظ عراق یک رقیب استراتژیک و تهدید امنیتی برای ایران بوده و ممکن است در آینده نیز باشد، هدف این مقاله بررسی تاثیر تحولات ژئوپلیتیکی عراق بر امنیت ملی ایران بعد از سقوط صدام حسین از ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۹ است. سوال پژوهش این است که تاثیر تحولات ژئوپلیتیکی عراق بر امنیت ملی ایران بعد از سقوط صدام حسین از ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۹ چگونه است؟ روش پژوهش ترکیبی از کیفی و کمی است. بخش کیفی مبتنی بر کدگذاری چند مرحله‌ای است. بخش کمی از نظر نوع توصیفی پیمایشی، از نظر هدف کاربردی خواهد بود. جامعه آماری شامل متخصصان و صاحب نظران فعال در حوزه علوم سیاسی و روابط بین الملل خواهد بود. نمونه آماری برابر ۴۰۰ نفر از صاحب نظران جغرافیای سیاسی و به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب خواهند شد. ابزار پژوهش شامل روش مصاحبه، روش دلفی و پرسشنامه است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که از نظر جامعه آماری پژوهش مهم‌ترین تحولاتی که در عراق پس از صدام به وقوع پیوسته و امنیت ملی ایران را متاثر نموده‌اند عبارت‌اند از: وقوع جنگ داخلی در عراق، رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در این کشور و فقدان حکومت ملی در عراق اشاره کرد.	<p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۱۳ شماره صفحات: ۱۱۷-۱۳۲</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> <p>واژه‌های کلیدی: تحولات ژئوپلیتیک، امنیت ملی، عراق، ایران.</p>

استناد: انصاری، عبدالکریم؛ لطفی، حیدر؛ ولی شریعت پناهی، مجید؛ مجتهدزاده، پیروز (۱۴۰۲). تأثیر تحولات ژئوپلیتیکی عراق بر امنیت ملی ایران بعد از سقوط صدام حسین از ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۹، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۱۳، شماره ۵۲، مردودشت: صص ۱۱۷-۱۳۲.

DOI: 10.30495/JZPM.2021.28195.3914

DOR:

مقدمه

عنصر پایدار در تجزیه و تحلیل روابط ایران و عراق پسا صدام، مساله رقابت منطقه‌ای دو کشور است. ایران و عراق دو کشور مهم منطقه به حساب می‌آیند که از پتانسیل‌های فراوان اقتصادی، سیاسی و فرهنگی برخوردار هستند وجود این پتانسیل‌ها به هر حال روابط دو کشور را در حوزه‌های مختلف اقتصادی (مانند چارچوب اوپک و کسب بازارهای مصرفی منطقه) سیاسی و امنیتی (از جمله رقابت در ترتیبات امنیتی حوزه خلیج فارس و ائتلاف با سایر کشورهای منطقه و جهان) فرهنگی (از جمله رقابت در معرفی حوزه علمیه و ارائه الگوی شیعیان در جهان اسلام) به رقابت با یکدیگر کشانده و خواهد کشاند (Barzegar, 2004: 45).

روابط سیاسی ایران و عراق هم از دیرباز به طور مداوم از فراز نشیب‌هایی برخوردار بوده است، به طوری که در قبل از انقلاب قراردادهایی نیز با این کشور همیشه وجود داشته است، اما بعد از انقلاب روابط سیاسی ایران و عراق به طور جدی وارد مرحله نوینی شد که با شروع جنگ عراق علیه ایران این روابط سیاسی تیره شد، چرا که روابط سیاسی و تجاری و فرهنگی این دو کشور به طور کلی قطع شد و فقط سفارت خانه‌های دو کشور در زمان جنگ به صورت صوری باز بودند و این خود یکی از معدود اتفاقات تاریخ جنگ‌های بین المللی است که سفارت دو کشور در حال جنگ باز باشد. با پایان جنگ روابط این دو کشور به روال قبلی خود ادامه یافت، تا اینکه با حمله آمریکا به این کشور و سقوط رژیم بعثی صدام حسین روابط جدیدی بین دو کشور ایران و عراق آغاز شد (Sari al-Qalam, 1374).

متعاقب اشغال عراق توسط آمریکا و تحولات متعاقب آن تا شکل گیری داعش و در حالی که گروه داعش به صورت کامل از شهرهای عراق و سوریه بیرون ریخته شده رقابت جدیدی در منطقه در حال شکل گیری است. دو محور ایران و روسیه از سویی و محور غرب و برخی کشورهای عربی منطقه به رهبری آمریکا تلاش دارند در جغرافیای جدید در حال شکل گیری نقش و نفوذ خود را پررنگ تر از گذشته کنند. از یک نگاه کلی و از زاویه امنیت ملی ایران، عراق یک کشور چند قومی، از لحاظ جغرافیایی ساختگی و محصول سیاست خارجی دولت انگلیس است که برای حفظ تعادل قدرت در منطقه و عمدتاً کنترل قدرت ایران پدید آمد. در طول دهه‌های گذشته، تعریف نقش مسلط سنی ها در حاکمیت عراق و ترکیب آن با ایدئولوژی حزب بعث، نگرانی‌ها و هزینه‌های امنیتی فراوانی برای امنیت ملی ایران به همراه داشته است (Barzegar, 2016: 39).

به دلیل ماهیت سه گانه هویت و جمعیت عراق و حضور شهروندان در بخش‌های مستقل و جدا، مساله ژئوپولیتیک عراق و چگونگی برخورد با آن، همواره یک معضل و چالش اساسی در حوزه امنیت ملی ایران به حساب آمده و خواهد آمد. در طول سال‌های پس از استقلال عراق، حضور هویت‌های کاملاً مستقل کرد، سنی، شیعه در مناطق شمالی، میانی و جنوبی این کشور و چگونگی حفظ تعادل میان آن‌ها همواره به تنش در سطوح داخلی و منطقه‌ای منجر شده است (Barzegar, 2016: 44).

پیشینه تحقیق و مبانی نظری

کارل هاوسهوفر یکی از ژئوپلیتیسین‌های آلمان معتقد است ژئوپلیتیک تحقیق در رابطه میان زمین و سیاست است. ژئوپلیتیک باید نشان دهد که چطور موقعیت جغرافیایی سیاست را تعیین می‌کند. هاوسهوفر بر این نظر بود که آلمان دارای نوعی رسالت تاریخی است و تمام ملل آلمانی زبان باید تحت حکومت واحد قرار گیرند و دولت‌های ناتوان مجبور به دادن فضای حیاتی به آلمان هستند (Qavam, 2007). در خلال دهه ۱۹۲۰، کانون مطالعات ژئوپلیتیک در آلمان متمرکز شد و در آن جا بود که این رشته علمی، که به عنوان یک مکتب جدید توسط کارل هاوسهوفر شکل گرفت، تصویر بسیار مخدوش را کسب نمود (Seifzadeh, 2000). در این رابطه پارکر چنین توضیح می‌دهد: پس از شکست آلمان در جنگ جهانی اول، گروهی از جغرافی‌دانان آلمانی، ایده‌های راتزل را پذیرفته و تا آن جا پیش رفتند که از این ایده‌ها، به عنوان مبنای یک طرح روشمند، نه تنها برای بهبود آلمان، بلکه برای بازگشت آلمان به جایگاه یک قدرت بزرگ، استفاده کردند. استدلال بنیادین او این بود که گرچه جغرافیای سیاسی به شرایط فضایی کشور می‌پردازد اما ژئوپلیتیک به نیازهای فضایی می‌پردازد (Moir, 2000). او می‌افزاید: «کلمه سیاست بدون دلیل با پیشوند ژئو بکار نرفته است. این پیشوند سیاست را به زمین نسبت می‌دهد» (Molaei, 2003). تمام استراتژی حزب نازی برای سلطه آلمان بر اروپا، تحت تأثیر نظریه‌هایی بود که این محققان ژئوپلیتیک فرمول بندی کرده بودند (Moir, 2000). خیلی پیش از ناسیونال-سوسیالیسم، مکتبی از جغرافی‌دانان آلمان نظریه‌ای در باب فضای حیاتی یا لیسرام که تأثیر سیاسی آن بسیار عظیم بوده است ساخته و پرداخته است (فیروزی، ۱۳۸۴). نخستین آشخور این نظریه به راتزل می‌رسد. به گمان وی نیروی سیاسی یک ملت به دو عامل جغرافیایی وابسته است: «از یک سو موقعیت جغرافیایی و از سوی دیگر فضایی که در اختیار دارد». ولی وی عامل سوم را نیز بدان‌ها می‌افزاید که جنبه جغرافیایی ندارد و راتزل نام آن را حس فضایی می‌گذارد (Mar, 2001). این حس طبیعی نظیر حس بینایی، شنوایی و

1. Karl Haushofer

2. lebensraum

لامسه است که نزد برخی اقوام بسیار گسترش یافته است و نزد برخی دیگر توسعه بسیار کمتری دارد. پس اقوام دسته نخست از دسته دوم بیشتر لیاقت درک فضایی که برایشان لازم است و در نتیجه گسترش خویش را به همان تناسب دارند. هوسهوفر پس از آن مشاور هیتلر شد (Nami and Mohammadpour, 2008). هوسهوفر بر اساس اندیشه‌های راتزل، نظریه‌ای در خصوص فضای حیاتی ساخت که تا اندازه ای مبهم ولی از جهت سیاسی موثر بود؛ هر قومی حق دارد برای شکوفایی کامل خود فضایی را که برایش لازم است تسخیر کند و این که اقوامی که دارای حس فضایی هستند حق دارند به زیان آن‌هایی که به هیچ وجه این صفت را واجد نیستند، لذا نه فضای خود را می‌توانند به درستی بیارایند و نه خود را به پیش برند، فضای خود را توسعه بخشند (Zeighami, 2008). همان گونه که آقای خانه نمی‌تواند از کلید در خانه‌اش صرف نظر کند، یک ملت هم نمی‌تواند از مصب‌های رودخانه‌های خود چشم پوشد. کارل هوسهوفر اهداف جنگ آلمان را گسترش داد و بر این مسئله پافشاری کرد که اتحاد آلمان، روسیه و ژاپن شکست‌ناپذیر خواهد بود. تهاجم هیتلر به شوروی سابق بر خلاف توصیه هوسهوفر، به ائتلاف اجباری بین نیروی دریای امپراتوری بریتانیا و آمریکا منجر شد و در نهایت به شکست آلمان در سال ۱۹۴۵ میلادی انجامید (Safavid, 2005). از سوی دیگر کلین سوئدی تاثیر موقعیت را بر انسان از لحاظ فیزیکی، روانی، مردم شناسی، سیاسی و اجتماعی مورد بررسی قرار داد. کتاب وی تحت عنوان قدرت‌های بزرگ، بعدها به صورت انجیل ژئوپلیتیسین‌های آلمانی در آمد. لیکن در چارچوب پان ژرمنیسم، برای رشد و زندگی آلمان و فضای مورد نیاز آن بر مناطقی چون اروپای مرکزی و شرقی، اسکاندیناوی و آسیای صغیر تاکید می‌ورزید (Qavam, 2007). کلین تحت تاثیر اصلیت سوئدی خود معتقد به رشد آلمان تا حد یک کشور بسیار بزرگ بود. وی فروپاشی قریب الوقوع کنسرت اروپا و حرکت به سمت جنگ و هرج و مرج را به منزله ناقوس مرگ برای دولتی کوچک همچون سوئد می‌دانست (Gholami, 2011). او با اتخاذ مفهوم دولت ارگانیک راتزل، ظهور آلمان به عنوان قدرتی بزرگ را اجتناب‌ناپذیر و مطلوب بر می‌شمرد. از نگاه وی، نیازهای سوئد در چارچوب بلوک تازه‌ای در اروپای مرکزی از کشورهای اسکاندیناوی و بالتیک تا اروپای شرقی و بالکان که تحت سلطه آلمان باشد برآورده می‌شد. کلین به عنوان عضوی از پارلمان سوئد، ژئوپلیتیک را علم دولت می‌دید که بدان وسیله محیط طبیعی دولت چارچوب لازم برای تعقیب قوانین ثابت پیشرفت را در اختیار دولت‌ها قرار می‌دهد (Ghasemi, 2010). کلین در ابتدا ژئوپلیتیک را یکی از پنج اصل برای درک دولت می‌دانست که چهار اصل دیگر عبارت‌اند از: اکوپلیتیک (ساختار اقتصادی دولت)، دمپلیتیک (بعد جمعیتی دولت)، سوسیو پلتیک (سیاست‌ها و خط‌مشی‌های اجتماعی) و کراتوپلیتیک به عنوان نقطه اتکای تمامی موارد بالا، همه آن‌ها را در خود دارد (Qrbanyanzhad, 2008). رهیافت ارگانیک پوپا، کلین را به حمایت از این دکتترین سوق داد که فرایندهای سیاسی به لحاظ فضایی تعیین می‌گردند. به علاوه ار آنجایی که دولت‌های بزرگ در اروپا تنها از طریق جنگ می‌توانند بوجود آیند وی ژئوپلیتیک را در وهله نخست علم جنگ می‌دید (Cohen, 2008).

با پایان گرفتن جنگ جهانی دوم، این حقیقت جلوه‌گر شد که هارتلند را می‌شد با اتحاد جماهیر شوروی یکی قلمداد کرد، چنان چه شکست آلمان از روسیه تایید تازه‌ای بر نظر مکیندر بود. از این تاریخ به بعد مدل جهانی ویژه‌ای مورد توجه قرار گرفت که می‌توان آن را تئوری هارتلند نامید که شامل قدرتی قاره‌ای (اتحاد شوروی) در برابر قدرتی دریایی (ایالات متحده) است که توسط منطقه‌ای میانی (ریملند) از هم جدا می‌شدند. اگرچه در این برداشت تلاش شد تا تفاوت‌های اندکی در تعاریف و تاکیدها با نظریه مکیندر وجود داشته باشد، این تقسیم بندی سه مرحله‌ای جهان در مقاله وی از سال ۱۹۰۴ گرفته تا سال ۱۹۴۵ دوام داشت (Mojtahedzadeh, 2013). این نظریه اولیه از میان انبوهی از انتقادات سر برآورده، البته تاکید اولیه مکیندر بر اهمیت راه آهن در دوران موشک‌های قاره پیمای خود را از دست داده بود که شمار فراوانی از مردم آن را نظریه‌ای درست می‌دانستند. بدین ترتیب نظریه (هارتلند-ریملند) می‌توانست به گونه ابزاری در دست تصمیم‌گیرندگان سیاست خارجی ایالات متحده امریکا قرار گیرد. پیگیری نظریه مکیندر با گذشت سالیان متممادی، به آن دلیل بود که وی ساختار فضایی ساده‌ای را معرفی کرده بود که با نیازهای سیاست خارجی ایالات متحده در دوران پس از سال ۱۹۴۵ هم خوانی دقیقی داشت (Mohammadi and Khaledi, 2012). با فرا آمدن دوران جنگ سرد نظریه (هارتلند-ریملند) راه آسانی را برای تفهیم شرایط جدید در پیش رو گذارد. زمینه‌های دریایی ناحیه محوری و نگرانی مکیندر در زمینه توسعه طلبی آلمان به آسانی نادیده انگاشته شد و مدلی بر جای ماند که دشمن (شوروی) در آن هارتلند را در اختیار داشت. سیاست‌های خارجی ایالات متحده در دوران جنگ سرد بر اساس این مدل شکل گرفت (Vaezi, 2009).

مواد و روش تحقیق

روش تحقیق از نظر نوع، آمیخته (دو فاز کیفی و کمی) است. بخش کیفی مبتنی بر کدگذاری چند مرحله‌ای است. بخش کمی از نظر نوع توصیفی پیمایشی، از نظر هدف کاربردی خواهد بود. جامعه آماری شامل متخصصان و صاحب نظران فعال در حوزه علوم سیاسی و روابط بین الملل خواهد بود. تعداد کل افراد تحقیق برابر با ۳۴۴ نفر است از این تعداد، ۵۱/۱ درصد مرد و ۴۸/۹ درصد از زنان تشکیل می‌دهند از اساتید علوم سیاسی و دانشجویان علوم سیاسی و روابط بین الملل و به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب خواهند شد. ابزار پژوهش شامل روش‌های مصاحبه (رونوشت)، روش دلفی

و پرسشنامه است. جهت روایی ابزار پژوهش ابتدا از کارشناسان علوم سیاسی و روابط بین الملل جهت ارزیابی محتوایی و صوری نظرخواهی خواهد شد. سپس پایایی پرسشنامه از طریق آلفای کرونباخ در مرحله مقدماتی (مطالعه راهنما) و پایانی ارزیابی خواهد شد. نهایتاً ساختار پرسشنامه و سازه پژوهش با استفاده از روش تحلیل عاملی آزمون خواهد شد.

محدوده مورد مطالعه

عراق که در لغت به معنی کنار نهر یا دریا آمده، یکی از کشورهای بسیار مهم منطقه خاورمیانه محسوب می‌گردد که از نظر ژئوپلیتیکی، اقتصادی، امنیتی و نظامی دارای اهمیت زیادی می‌باشد (HafzNya, 2006). از دیرباز سرزمین عراق به دلیل برخورداری از عوامل ثابت و متغیر بسیار مهم ژئوپلیتیکی همواره مورد توجه قدرت‌های محلی و بین‌المللی قرار داشته است. موقعیت جغرافیایی عراق به گونه‌ای است که به لحاظ برخورداری از عوامل مختلف ژئوپلیتیک دارای بسترهای لازم برای ایفای نقش مؤثر در منطقه خاورمیانه و جهان می‌باشد (Haqpanah, 2008).

کشور عراق بر پایه قانون اساسی این کشور دارای مساحت ۴۳۸۳۱۷ کیلومتر مربع است که در رتبه ۵۷ از نظر وسعت در جهان قرار دارد؛ ۴۳۲۱۶۲ کیلومتر مربع آن خشکی و ۴۹۱۰ کیلومتر مربع آن نیز آبی شامل: دریاچه، باطلاح‌ها و سایر پهنه‌های آبی می‌باشد (Barzegar, 2006) بین ۲۹ درجه و ۳ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۲۲ دقیقه عرض شمالی و ۳۹ درجه و ۱۳ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۳۶ دقیقه طول شرقی قرار گرفته است (Nami and Mohammadpour, 2008). از شمال به جمهوری ترکیه، از شمال غربی به کشور سوریه، از مغرب به اردن هاشمی، از جنوب غربی و جنوب به پادشاهی عربستان سعودی، از سوی جنوب شرقی به خلیج فارس و کشور کویت و جانب شرق نیز به کشور جمهوری اسلامی ایران محدود می‌شود (Sen and Van, 2008).

قدیمی‌ترین نامی که برای عراق امروزی به کار رفته سومر است که در هزاره پنجم تا هزاره سوم قبل از میلاد نام دولت و ملتی در جنوب عراق کنونی بوده است. پس از دولت‌های آکد در مرکز و جنوب، آشور در شمال و بابل در جنوب آن تأسیس گردید که به همین جهت به قسمت‌هایی از آن، مملکت آشور، مملکت اکد و مملکت بابل نیز می‌گفتند (Asadi, 2014). به دلیل جریان دو رود دجله و فرات، عراق را از قدیم بین‌النهرین نامیده‌اند؛ کلمه عراق به گونه‌ای که امروزه مورد استفاده قرار می‌گیرد پس از فتح ایران به دست مسلمانان وضع و رایج گشته است. گروهی از لغت‌شناسان عراق را به معنای زمین ساحلی دانسته‌اند (Dehkhoda, 1998: 97). عراق در ابتدا به جنوب بین‌النهرین گفته می‌شد که مجاور خلیج فارس است (Mahjoub and Yavari, 2011: 97). کل مرزهای عراق ۳۸۵۹ کیلومتر می‌باشد که از این میان ۱۶۰۹ کیلومتر با ایران، ۱۸۱ کیلومتر با اردن، ۲۴۰ کیلومتر با کویت، ۸۱۴ کیلومتر با عربستان سعودی، ۶۰۵ کیلومتر با سوریه و ۳۵۲ کیلومتر با کشور ترکیه مرز مشترک دارد، طول نوار ساحلی این کشور در خلیج فارس که تنها مسیر دسترسی به آب‌های آزاد است حدود ۵۸ کیلومتر می‌باشد. اگرچه طبق محاسبات انجام شده از طرف سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح و بر اساس حریم جزر و مد، نوار ساحلی عراق بین ۲۰ تا ۴۸ کیلومتر برآورد می‌شود (Amiri Moghadam, 2010).

بر اساس اولین تقسیمات کشوری در عراق سه ولایت موصل، بغداد و بصره تشکیل دهنده عراق فعلی بودند، قانون اساسی مصوب سال ۱۹۷۰م که یک سال بعد، اصلاحیه‌ای بدان منضم گشت عراق، متشکل از ۱۶ استان (به جزء استان نجف و تکریت که امروزه به استان‌های شانزده گانه قبلی عراق افزوده شده‌اند بود) (Mahjoub and Yavari, 2011) که زیر نظر فرماندار دولت مرکزی اداره می‌شد؛ اما امروزه نظام فدرال جمهوری عراق متشکل از یک پایتخت و چند منطقه و استان غیرمرکزی و ادارات محلی است. هر استان از چند شهرستان و ناحیه و روستا تشکیل شده است. به استان‌هایی که در قالب منطقه سازمان یافته‌اند اختیارات اداری و مالی گسترده‌ای داده می‌شود تا بتواند امور خود را براساس اصل مرکزیت‌زدایی اداری، اداره کند. استاندار که شورای استان او را انتخاب می‌کند رئیس اجرایی عالی استان برای اجرای اختیارات، که شورای استان به او داده است به شمار می‌رود (Bani Hashem, 2002). در واقع وجود گروه‌های متفاوت اجتماعی در عراق در قالب قبایل، اقوام و قومیت‌های متفاوت موجب پدیداری نوعی فرهنگ سیاسی-اجتماعی پیشامدرن در عراق شده است (Khosravi, 2011: 36). با وجود نوپا بودن و جدید التأسیس بودن کشور عراق (Valdeni, 2007: 89) هویت متمایز قومیتی از ویژگی‌های اساسی جامعه عراق است که به رغم نوسازی چند دهه اخیر پابرجا بوده و تا حد زیادی زنده مانده است و منشاء تحولات بسیاری در این کشور بوده است. مطابق برخی برآوردها در عراق حدود ۷۰ و چند قبیله عمده وجود دارد که شمار طوایف تابع آنها به حدود ۲۰۰۰ طایفه می‌رسد (Khosravi, 2010). ملت عراق شامل قومیت‌های مختلفی از جمله: اعراب، اکراد، ترکمن‌ها، آشوریان و سایر اقلیت‌های قومی می‌باشد. در تقسیم‌بندی عراق به لحاظ قومی و نژادی بر روی تقسیم‌بندی زیر توافق بیشتری وجود دارد: ۷۵-۸۰ درصد عرب (بزرگ‌ترین گروه قومی) ۱۵-۲۰ درصد کرد

۱- ماده ۱۱۳ قانون اساسی عراق، بخش پنجم، فصل اول، مقامات مناطق

۲- ماده ۱۱۹ قانون اساسی عراق، بخش پنجم، فصل دوم، مقامات مناطق

(دومین گروه بزرگ قومی) و بقیه که حدود ۵ درصد را شامل می‌شوند شامل ترکمن‌ها، مسیحیان آشوری، یهودی‌ها، یزیدی‌ها و فارس‌ها هستند. در مجموع به خاطر حساسیت مسایل قومی و مذهبی در عراق، نبود آمار رسمی در مورد ترکیب جمعیت در این کشور و بحران‌های موجود حاکمیت این کشور از آغاز استقلال تا کنون برآوردهای موجود چندان قابل اعتماد نیست، البته می‌توان امیدوار بود با توجه به شواهد و گزارش‌ها و انتخابات برگزار شده پس از سقوط صدام، تخمین‌های درست‌تری نسبت به گذشته زد (Dervish and Parto, 2011).

صحنه اجتماعی زندگی در عراق با رنگ و لعاب دین و مذهب آراسته شده است. بیش از ۹۷ درصد از این جمعیت را مسلمانان تشکیل می‌دهند (Dehghani Firoozabadi, 2011). در این بخش به‌طور اجمالی گزارشی از دین و تنوع مذهبی در عراق را ارائه می‌دهیم. بر اساس بهترین تخمین، حدود ۹۷ درصد از جمعیت ۲۸-۳۳ میلیون نفری عراق مسلمان هستند. مسلمانان شیعه - عمدتاً عرب، به‌علاوه ترکمن‌ها، کردهای فیلی و گروه‌های دیگر - ۶۰ تا ۶۵ درصد جمعیت را به‌عنوان گروه اکثریت تشکیل می‌دهند. مسلمانان سنی نیز ۳۲ تا ۳۷ درصد از جمعیت عراق را تشکیل می‌دهند (حدود ۱۸ تا ۲۰ درصد کردهای سنی، ۱۲ تا ۱۵ درصد اعراب سنی و بقیه ترکمن‌های سنی هستند). امروزه جمعیت مسیحیان عراق ۸۰۰ هزار تا ۱ میلیون نفر است و حدود ۳ درصد از کل جمعیت عراق را (آشوریان، کلدانیان، کاتولیک‌های رومی و ارمنه) تشکیل می‌دهند و در بغداد (الدوره، الفضل، بغداد جدید، بتاویین، کراده، خیابان فلسطین، مشتل، جمیله و کمب سارا) و موصل و بصره زندگی می‌کنند. همچنین در اربیل، سلیمانیه، دهوک و کرکوک حضور دارند (Saadi, 2011). از نظر بسیاری از پژوهشگران، آشوریان و کلدانیان از گروه‌های مذهبی- قومی متمایز و همچنین نشأت گرفته از قدیمی‌ترین جوامع مسیحی در عراق می‌باشند. مسیحیان (با گروه‌های چندگانه‌شان) که در شمال و در بغداد متمرکز شده‌اند با یک زبان مشخص و متمایز (سریانی) نیز تکلم می‌نمایند (Taheri Mousavi, 2008). یهودیان کهن‌ترین و از حیث تعداد بزرگ‌ترین اقلیت غیر مسلمان عراق را تشکیل می‌دادند که منشاء خود را به زمان اسارتشان در بابل و در قرن ششم پیش از میلاد می‌رسانند. در سرشماری ۱۹۴۷ تعداد یهودیان عراق ۱۱۸۰۰۰ نفر بود اما رقم آن احتمالاً به رقم ۱۵۰۰۰۰ نفر بالغ می‌شده است که در این صورت ۲ درصد جمعیت کل عراق آن روز را تشکیل می‌دادند (Nami and Abbasi, 2009). در دهه ۱۹۸۰م، رقم مزبور رفته رفته به چند هزار نفر کاهش پیدا کرد. بخش اعظم یهودیان که شهرنشین بودند در بغداد زندگی می‌کردند و اغلب بازرگانان سابقه دار و متنفذی بودند. با اشغال سرزمین فلسطین توسط صهیونیست‌ها موقعیت یهودیان عراق دگرگون شد. با تأسیس دولت اسرائیل در سال ۱۹۴۸م وضعیت یهودیان عراق غیر قابل تحمل گردید و در سال ۱۹۵۱م، تمام یهودیان جز تعدادی از آنان که از شخصیت اجتماعی بالا بی بهره بودند، هجرت گزیدند (Fab Mar, 2001: 95).

یکی از اقلیت‌های دینی در عراق که عمدتاً در جنوب عراق و ساحل دجله و فرات و رود کارون در غرب ایران ساکنند منداییان، پیروان حضرت یحیی تعمید دهنده می‌باشند. جمعیت آن‌ها را ۷۰ هزار نفر در عراق و ۲۵ هزار نفر در ایران برآورد می‌کنند (همان). قریب ۷۵۰۰۰ نفر تا سال ۲۰۰۲ در عراق در شهرهای العماره، ناصریه، بصره، قلعه صالح، حلفایه، بازار شیوخ، القرنه و بغداد زندگی می‌کردند (Latif al-Zubaidi, 1413 AH, 172) که پس از جنگ میان آمریکا و عراق بیشتر آنها به اردن و سوریه و نیز کشورهای غربی کوچ کردند؛ اما تعداد اندکی از آنها امروزه در بغداد، کرکوک و جاهای دیگر ساکن هستند. آنها هم اینک در خیلی از سازمان‌های فعال سیاسی حاضر هستند. ایزدی‌ها یا ایزدیان به پیروان یزیدیه یا دین باستانی رایج در منطقه کردستان می‌گویند. بسیاری از یزیدیان خود را از نژاد کرد می‌دانند. هر چند برخی از آن‌ها خود را هم از نظر نژادی و هم از نظر مذهبی و قومی متمایز از کردهای مسلمان تعریف می‌کنند. یزیدیون در موصل، سنجار، شیخان، باعزهر، بعشیق، دهوک، تلعفر، زاخو و تلکیف ساکن هستند. آن‌ها به زبان کردی صحبت می‌کنند (Hadian, 2004).

در زمان صدام زبان و خط رسمی کشور عراق، عربی بوده و زبان کردی نیز در بین گروه‌های عمده اقلیت، رایج بود (Ayati, 1991: 92). امروزه طبق ماده ۴ قانون اساسی دائمی عراق، زبان عربی و کردی زبان‌های رسمی عراق هستند و عراقی‌ها حق دارند طبق اصول آموزش زبان‌های مادری مانند ترکمنی یا سریانی ارمنی یا هر زبان دیگری را در مؤسسه‌های آموزشی دولتی یا خصوصی به فرزندان خود آموزش دهند. در سال ۱۹۵۸م ۷۰ درصد جمعیت عراق، از طریق کشاورزی امرار معاش می‌کردند ولی تنها ۳۰ درصد درآمد عراق را تأمین می‌کردند (Quoted from Fab Mar, 2001: 52). در زمان رژیم سابق، توزیع نادرست درآمد روستایی، فقر کشاورز روستایی و نظام قدیمی تملک زمین ادامه یافت. بر اساس آمار سال ۲۰۰۶م، حدود ۸/۱ میلیون هکتار زمین قابل کشت در عراق وجود دارد که این میزان، ۱۲ درصد خاک این کشور را تشکیل می‌دهد؛ اما از دیرباز تنها ۵۰ تا ۶۰ درصد این زمین‌ها زیر کشت محصولات کشاورزی است (Sharifi, 2008: 63). بیشتر کشتزارها در مجاورت رودخانه‌های دجله و فرات قرار دارد. به علت وضعیت اقلیمی و حوضه‌های آبخیز، دو نوع فعالیت کشاورزی در عراق وجود دارد: یک کشاورزی از نوع دیم که به باران‌های مناطق شمالی و دیگری به آبیاری در مناطق جنوبی وابسته است. در کشت دیم گندم اولویت دارد و در مناطق آبیاری شده مرکزی و جنوبی کشت محصولات جالیزی شامل سبزیجات و صیفی‌جات رواج دارد (Ezzati, 1992: 46).

تولید ناخالص داخلی عراق در سال ۲۰۰۳ معادل ۷۹/۳۸ میلیارد دلار برآورد شده است که با احتساب جمعیت ۲۵ میلیونی این کشور، درآمد سرانه در عراق کمتر از ۱۶۰۰ دلار محاسبه می‌گردد (Abid, 2011). عراق در شمال خلیج فارس واقع شده که از این نظر دارای موقعیت ممتازی است. به همین دلیل بسیاری از صاحب نظران، عراق را دومین کشور در منطقه آسیای جنوب غربی می‌دانند که دارای امکانات مناسب جغرافیایی است و در بین کشورهای عربی حوزه خلیج فارس مقام ویژه‌ای را داراست. به همین دلیل است که عراق همواره از نظر تاریخی با درک ژئوپلیتیک خود، به دنبال کسب رهبری در بین کشورهای منطقه بوده است (Ezzati, 1992: 56). در هر صورت ژئوپلیتیک یکی از عوامل مؤثر بر ایفای نقش منطقه‌ای توسط عراق بوده و همواره بر ذهن دولتمردان و جهت‌گیری‌های سیاست خارجی این کشور تأثیر گذاشته است. بدون تردید یکی از دلایل تغییر و تحولات سریع در روابط خارجی و تلاش برای ایفای نقش یک بازیگر تعیین کننده و قدرت منطقه‌ای طی دهه‌های اخیر، بسترهای ژئوپلیتیکی در این کشور بوده است. کشور عراق از ویژگی‌های ژئوپلیتیکی بارزی برخوردار است که ترکیب و حاصل تأثیرگذاری آنها بر عملکرد دولتمردان و سیاست خارجی این کشور، اوضاع و شرایط منحصر به فردی را به وجود آورده است؛ این شرایط طی سه دهه اخیر موجب تحولاتی در سطح منطقه و کشور عراق گردیده که نهایتاً تغییرات ژئوپلیتیکی قابل توجهی را در این کشور رقم زده است (Asadi, 2014).

پس از تهاجم نظامی آمریکا در مارس سال ۲۰۰۳ (فروردین ۱۳۸۲) به عراق و اشغال آن، این کشور شاهد تغییر و تحولات گسترده و عمیقی در ابعاد سیاسی، اقتصادی، نظامی و ژئوپلیتیکی گردیده است. پس از اشغال عراق عوامل ژئوپلیتیکی در این کشور به گونه جدیدی مبادرت به ایفای نقش نموده‌اند، به نحوی که توانسته‌اند منطقه خاورمیانه و همسایگان عراق را از نقش جدید خود متأثر سازند. سرزمین عراق همواره در طول تاریخ از موقعیت ویژه‌ای برخوردار بوده است (Akbari, 2013). در سال ۱۵۳۴ میلادی بغداد به تصرف ترکان عثمانی درآمد و بدین ترتیب سرزمین بین‌النهرین یا عراق کنونی تا اوایل قرن بیستم جزو قلمرو امپراتوری عثمانی بود. در دوران عثمانی سرزمین عراق از نظر دسترسی سلاطین عثمانی به سرزمین‌های عربی و شمال آفریقا اهمیت فراوانی داشت، ضمن آنکه این منطقه برای متحدین امپراتوری عثمانی (مثل آلمان) و دولت‌های مخالف (مانند انگلستان)، به منظور دسترسی به شبه قاره هند نیز از اهمیت بسیار زیادی برخوردار بود. پس از شکست عثمانی در جنگ جهانی اول و تجزیه آن، عراق که بخشی از خاک عثمانی محسوب می‌شد توسط انگلستان اشغال گردید و به موجب مصوبه جامعه ملل، تحت قیمومیت این کشور قرار گرفت (Amiri Moghadam, 2010). پس از گذشت حدود ۱۰ سال، عراق در پی ۱۹۳۲ استقلال یافت و به عضویت جامعه ملل در آمد. در واقع شکل‌گیری کشور کنونی عراق محصول اقدامات انگلستان است که در پی قرار داد سایکس-پیکو در سال ۱۹۱۶ بین وزرای خارجه انگلیس و فرانسه به وجود آمد (Ahmadi, 2008: 36).

عراق که از سه ولایت بصره، بغداد موصول تشکیل شده بود به لحاظ امکان ارتباط با خلیج فارس، همسایگی با اردن و ارتباط با دریای سرخ می‌توانست راه زمینی مناسبی برای انگلستان در دسترسی به هند فراهم آورد که مکمل راه دریایی هند به شمار می‌رفت؛ بنابراین در این مقطع نیز عراق از اهمیت ژئوپلیتیک فراوانی برخوردار بود. با افول قدرت انگلستان و پایان جنگ جهانی دوم از اهمیت موقعیت ژئوپلیتیک عراق کاسته نگردید. در دوران جنگ سرد، عراق در حلقه اقمار اتحاد جماهیر شوروی بود و به عنوان مسیری برای حضور شوروی در خاورمیانه در کانون توجه بلوک شرق قرار داشت. به همین دلیل اتحاد شوروی در عراق نفوذ بسیار زیادی ایجاد نموده و ساختارهای سیاسی، اقتصادی و نظامی این کشور را از خود متأثر ساخته بود. در دوران مذکور اتحاد جماهیر شوروی از وحدت و یکپارچگی عراق حمایت می‌کرد و این موضوع به ابزاری در دست دولت مرکزی این کشور برای سرکوب حرکت‌های جدایی طلبانه مانند جنبش کردها و شیعیان تبدیل شده بود (Bornabdaji, 2004).

پس از روی کار آمدن «صدام حسین» در عراق در سال ۱۹۷۸، جاه طلبی‌های وی برای تبدیل شدن به یک قدرت منطقه‌ای و ایفای نقش رهبری جهان عرب که خود متأثر از انزوای مصر پس از امضای قرارداد کمپ دیوید بود، زمینه برهم خوردن تعادل قدرت در منطقه را فراهم آورد. تهاجم نظامی عراق به ایران در سال ۱۹۸۰ به وضوح نمایانگر زیاده طلبی‌های صدام حسین در سال‌های پایانی جنگ سرد است که البته در آن مقطع هر دو ابر قدرت شرق و غرب این کشور را در توسعه طلبی‌های خود یاری دادند (Bani Hashem, 2002). جنگ دوم خلیج فارس که پیامد اشتباهات رژیم عراق و نتیجه آتش افروزی‌های این رژیم در منطقه بود، همزمان با پایان جنگ سرد و فروپاشی نظام دو قطبی، توجه آمریکا و غرب را بیش از پیش به موقعیت ژئوپلیتیک این کشور جلب نمود. عراق از اهمیت زیادی برای آمریکا برخوردار است. تضمین امنیت جریان صدور نفت، تأثیر گذاری بر روند صلح اعراب و اسرائیل، مهار جمهوری اسلامی ایران و نقش آفرینی در شمال عراق و منطقه کردستان برای کنترل تحولات و تأثیر گذاری بر کشورهایی که دارای مناطق کرد نشین هستند، فرصت‌هایی بوده‌اند که پس از جنگ دوم خلیج فارس با استفاده از موقعیت ژئوپلیتیکی عراق برای آمریکا فراهم شده است (Poursaid, 2010).

به طور کلی در دوران جنگ سرد عراق در قلمرو ژئواستراتژیک قدرت بری یعنی اتحاد جماهیر شوروی قرار داشت، اما فروپاشی اتحاد شوروی و جنگ دوم خلیج فارس موجب حضور آمریکا در مناطق امن در شمال و جنوب عراق بر اساس قطعنامه ۶۸۸ شورای امنیت سازمان ملل

متحد گردید؛ که نهایتاً جدایی ژئوپلیتیکی عراق را به همراه داشت. سیاست‌های کاملاً اشتباه صدام حسین در ابعاد منطقه‌ای و بین‌المللی و نقض مکرر قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل موجبات انزوای این رژیم را فراهم آورد. پس از رویدادهای ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ در ایالات متحده آمریکا و اعلام استراتژی مبارزه با تروریسم از یک سو و ادعای واشنگتن مبنی بر تلاش رژیم عراق جهت دستیابی به تسلیحات اتمی و همکاری این رژیم با شبکه القاعده، با جوسازی و تبلیغات گسترده رسانه‌ای و اقدامات دیپلماتیک وسیع در سطح سازمان ملل متحد و منطقه خاورمیانه، بستری فراهم شد که علی‌رغم مخالفت شورای امنیت سازمان ملل متحد و مخالفت‌های مردمی در سطح جهان، آمریکا با همراهی تعدادی دیگر از کشورهای غربی در مارس سال ۲۰۰۳ به عراق حمله و پس از مدت کوتاهی رژیم حاکم بر این کشور را ساقط نماید (Tajabadi and Dehnavi, 2014). بدون تردید یکی از دلایل و ملاحظات آمریکا در تهاجم نظامی به عراق اهمیت ژئوپلیتیکی این کشور بوده است. پس از گذشت شش سال از اشغال عراق، آمریکا متحمل هزینه‌های فراوانی گردیده و سیاست‌های این کشور بر پیچیدگی‌های مسایل منطقه افزوده است. بدست گیری قدرت توسط یک دولت شیعی و خروج شیعیان و اکراد از انزوای سیاسی پس از حدود ۸۰ سال، تحولات ژئوپلیتیکی جدیدی را در عراق رقم زده که علاوه بر تحت تأثیر قرار دادن عراق و منطقه خاورمیانه، روابط راهبردی قدرت‌های بزرگ را نیز متأثر ساخته و موجب واکنش برخی کشورهای منطقه مانند عربستان و اردن گردیده است تا جایی که پادشاه اردن با ابراز نگرانی از تحولات عراق در دسامبر سال ۲۰۰۵ از موضوعی تحت عنوان «هلال شیعی» صحبت به میان آورد. بدون تردید تحولات اخیر در عراق روابط کشورهای منطقه را هم متأثر ساخته است. در ادامه عوامل مهم ژئوپلیتیک در عراق و سیر تحولات آنها مورد بررسی قرار می‌گیرد. پس از تهاجم نظامی آمریکا در مارس سال ۲۰۰۳ به عراق و اشغال آن، این کشور شاهد تغییر و تحولات گسترده و عمیقی در ابعاد سیاسی، اقتصادی، نظامی و ژئوپلیتیکی گردیده است. پس از اشغال عراق عوامل ژئوپلیتیکی در این کشور به گونه جدیدی مبادرت به ایفای نقش نموده‌اند، به نحوی که توانسته‌اند منطقه خاورمیانه و همسایگان عراق را از نقش جدید خود متأثر سازند (Saghafi Ameri, 2006).

کشور عراق از لحاظ ژئوپلیتیک اهمیت فراوانی دارد. موقعیت جغرافیایی، راه‌های مواصلاتی به کشورهای مهم منطقه، شبکه آب‌ها و سایر عوامل ثابت ژئوپلیتیک این کشور از اهمیت زیادی برخوردار هستند. همچنین هنگام بررسی ژئوپلیتیک عراق عوامل متغیر و به ویژه منابع انسانی و ترکیب قومیتی این کشور از اهمیت زیادی برخوردار است. افتراقات جمعیتی در عراق ریشه در نیت و اهداف استعمارگران انگلیس در تشکیل کشور عراق دارد که موجب بروز بحران‌ها و ناآرامی‌های زیادی در طول تاریخ معاصر این کشور گردیده است. در این نوشتار صرفاً به سه عامل از عوامل مهم ژئوپلیتیک عراق که از اهمیت زیادی برخوردارند اشاره می‌گردد (HafzNya, 2006).

ذخایر عظیم نفت و گاز در عراق اهمیت زیادی را برای این کشور فراهم آورده است. ذخایر نفت عراق بیش از ۱۱۲ میلیارد بشکه تخمین زده شده که از این نظر عراق را در مقام بزرگ‌ترین دارندگان ذخایر نفت جهان قرار داده است. عراق یکی از کشورهای مهم صادرکننده نفت و از اعضای مهم اوپک به شمار می‌رود. هزینه استخراج نفت در عراق به دلیل وجود تعداد زیادی میدان کم عمق و عظیم بسیار پائین است. همچنین امکان بهره‌برداری از چاه‌های نفت عراق با سرعت بالا وجود دارد. در عراق از هر چاه به طور متوسط ۱۳۴۸۰ بشکه نفت در روز استخراج می‌گردد (Ezzati, 1992). در عراق ۷۴ میدان نفتی شناسایی شده که عمدتاً مورد بهره‌برداری قرار نگرفته است؛ از ۵۲۶ نقطه شناسایی شده در صحرای غربی عراق تاکنون فقط ۱۲۵ نقطه توسعه یافته و حفاری شده است (Rezaei, 2013: 58).

صادرات نفت در سال ۱۹۸۹ (قبل از تهاجم به کویت)، ۳/۵ میلیون بشکه در روز بوده است که درآمدی معادل ۱۴/۵ میلیارد دلار در سال را عاید این کشور کرده است. همچنین عراق دارای ۱۱۰ میلیارد فوت مکعب ذخایر گازی است. همچنان که ارقام نشان می‌دهند میزان ذخایر نفت و گاز عراق سهم مهمی در ذخایر جهانی دارند و این کشور پتانسیل لازم برای ایفای نقش‌های مهم تر در تأمین انرژی جهان را دارد. به همین دلیل مسئله نفت یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار ژئوپلیتیکی عراق بوده است.

بحث و یافته‌های تحقیق

فرضیه ۱: به نظر می‌رسد بین وقوع جنگ داخلی در عراق و امنیت ملی در ایران رابطه وجود دارد. دهه‌های اخیر، خاورمیانه کانون بحران‌های گوناگونی بوده که جهان را صحنه درگیری‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی کرده است. در این میان، یکی از پدیده‌های جدید در عرصه روابط بین‌الملل، بنیادگرایی اسلامی است که اکنون در خاورمیانه و بیشتر کشورهای اسلامی فعالیت

^۱ - جهان از چشم مردم عراق، روزنامه همشهری، ۱۳۸۱/۱۲/۹

دارد. امروزه برخی گروه‌های بنیادگرای اسلامی برای دسترسی به اهداف خود، از ابزار تروریسم استفاده می‌کنند. تروریسمی که امروزه در حال فعالیت است، گونه‌ای از خشونت سیاسی است.

جدول ۱- میزان تاثیر وقوع جنگ داخلی در عراق بر امنیت ملی در ایران

شرح	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
تعداد	۲۰	۲۸	۱۲۲	۱۰۶	۶۸
درصد	۵٫۸	۸٫۱	۳۵٫۵	۳۰٫۸	۱۹٫۸

مأخذ: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۹

تحلیل روابط آماری میان وقوع جنگ داخلی در عراق که از طریق تحلیل خوشه‌ای در سه طبقه ضعیف، متوسط و بالا قرار داشته‌اند، براساس آزمون همگونی کای دو مبتنی بر جداول توافقی، نشان دهنده وجود رابطه معنادار آماری میان متغیر وابسته وقوع جنگ داخلی در عراق و متغیر مستقل امنیت ملی در ایران است. بررسی‌ها نشان می‌دهد، براساس میزان وقوع جنگ داخلی در عراق، رابطه معناداری در شاخص امنیت ملی در ایران به دست آمده است. جهت این رابطه نیز مثبت برآورد شده است که نشان دهنده وجود رابطه مستقیم است، بنابراین می‌توان گفت با افزایش میزان وقوع جنگ داخلی در عراق، میزان امنیت ملی در ایران افزایش پیدا می‌کند.

جدول ۲- تحلیل روابط آماری میان میزان افزایش وقوع جنگ داخلی در عراق و امنیت ملی در ایران، آزمون همگونی کای دو

کل	شاخص امنیت ملی در ایران			میزان افزایش میزان وقوع جنگ داخلی
	بالا	متوسط	کم	
۱۰۴	(۱۳٪)۱۴	(۲۴٪)۲۵	(۶۲٪)۶۵	کم
۱۵۰	(۲۶٪)۴۰	(۵۳٪)۸۰	(۲۰٪)۳۰	متوسط
۹۰	(۵۵٪)۵۰	(۳۳٪)۳۰	(۱۱٪)۱۰	بالا
۳۴۴	۱۰۴	۱۳۵	۱۰۵	کل
	سطح معناداری	درجه آزادی	ارزش	آماره آزمون کای دو پیرسون
	۰٫۰۰	۲	۰٫۵۲	ضریب همبستگی

مأخذ: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۹

در ادامه و جهت پاسخ‌گویی به سوال تحقیق، با استفاده از آزمون رگرسیون خطی به بررسی اثرات افزایش میزان وقوع جنگ داخلی در عراق بر روی شاخص امنیت ملی در ایران پرداخته شده است. بر همین اساس نتایج آزمون رگرسیون نشان می‌دهد، ضریب بتای اثرگذاری افزایش میزان وقوع جنگ داخلی در عراق بر روی شاخص امنیت ملی در ایران ۰/۳۶ می‌باشد.

جدول ۳- اثرات افزایش میزان وقوع جنگ داخلی در عراق بر امنیت ملی در ایران

مدل	ضریب غیر استاندارد		ضریب استاندارد	تی	معناداری
	B	خطای استاندارد	بتا		
افزایش میزان وقوع جنگ داخلی در عراق	۰٫۱۶	۰٫۰۶	۰٫۳۶	۲٫۳۱	۰٫۰۰

مأخذ: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۹

با ضریب اطمینان و اعتبار بالایی می‌توان گفت، شاخص افزایش میزان وقوع جنگ داخلی در عراق در شاخص امنیت ملی در ایران مؤثر بوده، بنابراین افزایش میزان وقوع جنگ داخلی در عراق باعث افزایش امنیت ملی در ایران شده است. فرضیه ۲: به نظر می‌رسد که بین رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در عراق و ضعف فرهنگ سیاسی ساکنان و چالش‌های امنیت ملی ایران رابطه وجود دارد.

جدول ۴- تاثیر رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در عراق و ضعف فرهنگ سیاسی ساکنان و چالش‌های امنیت

ملی ایران

شرح	بله	خیر
تعداد	۳۹۱	۵۳
درصد	۸۴٫۶۰	۱۵٫۴۰

مأخذ: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۹

تحلیل روابط آماری میان رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در عراق و ضعف فرهنگ سیاسی ساکنان و شاخص چالش‌های امنیت ملی ایران که از طریق تحلیل خوشه‌ای در سه طبقه ضعیف، متوسط و بالا، براساس آزمون همگونی کای دو مبتنی بر جداول توافقی، نشان دهنده وجود رابطه معنادار آماری میان متغیر وابسته رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در عراق و ضعف فرهنگ سیاسی ساکنان و متغیر مستقل چالش‌های امنیت ملی ایران است. بررسی‌ها نشان می‌دهد، بر اساس میزان رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در عراق و ضعف فرهنگ سیاسی ساکنان، رابطه معناداری در شاخص چالش‌های امنیت ملی ایران به دست آمده است. جهت این رابطه نیز مثبت برآورد شده است که نشان دهنده وجود رابطه مستقیم است، بنابراین می‌توان گفت با ارتقاء فرهنگ سیاسی ساکنان اقلیم، احتمال چالش‌های امنیت ملی ایران هم افزایش پیدا می‌کند.

جدول ۵- تحلیل روابط آماری میان فرهنگ سیاسی مردم عراق و چالش‌های امنیت ملی ایران، آزمون همگونی کای دو

کل	شاخص فرهنگ سیاسی ساکنان اقلیم			چالش‌های امنیت ملی ایران
	بالا	متوسط	کم	
۱۰۴	۱۴ (۱۳٪)	۳۴ (۳۲٪)	۵۶ (۵۳٪)	کم
۱۵۰	۳۰ (۳۳٪)	۹۲ (۶۱٪)	۲۸ (۱۸٪)	متوسط
۹۰	۴۴ (۴۸٪)	۲۶ (۲۸٪)	۲۰ (۲۲٪)	بالا
۳۴۴	۸۸	۱۵۲	۱۰۴	کل
سطح معناداری		درجه آزادی	ارزش	آماره آزمون کای دو پیرسون
۰٫۰۰		۲	۰٫۶۰	ضریب همبستگی

مأخذ: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۹

در ادامه و جهت پاسخ گویی به سوال تحقیق، با استفاده از آزمون رگرسیون خطی به بررسی بین رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در عراق و ضعف فرهنگ سیاسی ساکنان بر روی شاخص چالش‌های چالش‌های امنیت ملی ایران پرداخته شده است. بر همین اساس نتایج آزمون رگرسیون نشان می‌دهد، ضریب بتای اثرگذاری رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در عراق و ضعف فرهنگ سیاسی ساکنان بر روی شاخص چالش‌های چالش‌های امنیت ملی ایران ۰/۴۵ است.

جدول ۶- بین رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در عراق و ضعف فرهنگ سیاسی ساکنان بر چالش‌های

چالش‌های امنیت ملی ایران

مدل	ضریب غیر استاندارد		ضریب استاندارد	تی	معناداری
	B	خطای استاندارد	بتا		
بین رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در عراق و ضعف فرهنگ سیاسی ساکنان	۰٫۲۰	۰٫۱۱	۰٫۴۵	۲٫۴۴	۰٫۰۰

مأخذ: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۹

با ضریب اطمینان و اعتبار بالایی می‌توان گفت، شاخص بین رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای در عراق و ضعف فرهنگ سیاسی ساکنان در تحولات مسکن در چالش‌های چالش‌های امنیت ملی ایران مؤثر بوده، بنابراین افزایش کیفیت فرهنگ سیاسی ساکنان اقلیم باعث بهبود چالش‌های چالش‌های امنیت ملی ایران شده است.

فرضیه ۳: به نظر می‌رسد که بین فقدان حکومت ملی در عراق و تهدید امنیت ملی ایران رابطه وجود دارد؛ در عراق هیچ حکومتی نمی‌تواند پیش از غالب شدن بر سایر گروه‌های مسلح جمعیت کشور در رقابت بر سر اثبات آنکه کدامیک می‌تواند بهتر از دیگری از مردم حراست کند، صاحب مشروعیت انحصار اعمال زور فیزیکی شود. این ویژگی نمایانگر پارادوکس امنیت و دموکراسی در عراق آینده است. همچنانکه می‌تواند در سیاست خارجی مانع از تبدیل سیاست‌های نظامی به سیاست‌های دفاعی به جای تهاجمی شود.

جدول ۷- رابطه بین فقدان حکومت ملی در عراق و تهدید امنیت ملی ایران

شرح	بله	خیر
تعداد	۳۴۰	۴
درصد	۹۸,۸۳	۸۴۱,۱۶

مأخذ: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۹

تحلیل روابط آماری میان میزان بین فقدان حکومت ملی در عراق و تهدید امنیت ملی ایران از طریق تحلیل خوشه‌ای در سه طبقه ضعیف، متوسط و بالا، براساس آزمون همگونی کای دو مبتنی بر جداول توافقی، نشان دهنده وجود رابطه معنادار آماری میان متغیر وابسته فقدان نهادهای مدنی خود جوش و متغیر مستقل چالش‌های چالش‌های امنیت ملی ایران است. بررسی‌ها نشان می‌دهد، براساس میزان فقدان نهادهای مدنی خود جوش، رابطه معناداری در شاخص چالش‌های چالش‌های امنیت ملی ایران به دست خواهد آمد. جهت این رابطه نیز مثبت برآورد شده است که نشان دهنده وجود رابطه مستقیم است، بنابراین می‌توان گفت با افزایش میزان فقدان نهادهای مدنی خود جوش، میزان چالش‌های چالش‌های امنیت ملی ایران هم افزایش پیدا می‌کند.

جدول ۸- تحلیل روابط آماری میان فقدان حکومت ملی در عراق و تهدید امنیت ملی ایران، آزمون همگونی کای دو

کل	تهدید امنیت ملی ایران			فقدان حکومت ملی در عراق
	بالا	متوسط	کم	
۱۰۴	۱۰ (۹٪)	۱۴ (۱۳٪)	۸۰ (۷۷٪)	کم
۱۵۰	۳۰ (۲۰٪)	۹۰ (۶۰٪)	۳۰ (۲۰٪)	متوسط
۹۰	۶۴ (۷۱٪)	۱۶ (۱۷٪)	۱۰ (۱۱٪)	بالا
۳۴۴	۱۰۴	۱۲۰	۱۲۰	کل
	سطح معناداری	درجه آزادی	ارزش	آماره آزمون کای دو پیرسون
	۰,۰۰	۲	۰,۵۷	ضریب همبستگی

مأخذ: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۹

در ادامه و جهت پاسخ گویی به سوال تحقیق، با استفاده از آزمون رگرسیون خطی به بررسی اثرات بین فقدان حکومت ملی در عراق و تهدید امنیت ملی ایران پرداخته شده است. بر همین اساس نتایج آزمون رگرسیون نشان می‌دهد، ضریب بتای اثرگذاری بین فقدان حکومت ملی در عراق و تهدید امنیت ملی ایران ۰/۴۷ می‌باشد.

جدول ۹- اثرات فقدان نهادهای مدنی خود جوش بر چالش‌های امنیت ملی ایران

مدل	ضریب غیر استاندارد		ضریب استاندارد	تی	معناداری
	B	خطای استاندارد			
بین فقدان حکومت ملی در عراق	۰,۳۱	۰,۰۸	۰,۴۷	۲,۳۱	۰,۰۰

مأخذ: یافته‌های نگارندگان، ۱۳۹۹

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

آزمون فرضیه ۱: به نظر می‌رسد بین وقوع جنگ داخلی در عراق و امنیت ملی در ایران رابطه وجود دارد؛ یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که ۶۸ نفر از پاسخگویان رابطه بین وقوع جنگ داخلی در عراق و چالش‌های امنیت ملی در ایران را بسیار قوی می‌دانند و ۱۰۶ نفر نیز این تاثیرگذاری را در حد زیاد دانسته‌اند و ۱۲۲ نفر نیز به میزان متوسط قائل به وجود رابطه بین وقوع جنگ داخلی در عراق و چالش‌های امنیت ملی در ایران هستند و تنها ۲۸ نفر این رابطه را کم و ۲۰ نفر نیز آن را بسیار کم دانسته‌اند؛ بنابراین با توجه به این پاسخ‌ها این فرضیه نیز اثبات می‌گردد. نتایج این بخش از مقاله با یافته‌های پژوهش‌های قیاسوندی و ترکاشوند (۱۳۹۶)، اسدی (۱۳۹۸)، نیاکویی و مرادی کلادره (۱۳۹۴)، شریعتی (۱۳۹۵)، جوادی ارجمند و همکاران (۱۳۹۵)، مهنام و زارع زحمتکش (۱۳۹۱) سازگاری وجود دارد.

آزمون فرضیه ۲: به نظر می‌رسد که بین رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در عراق و ضعف فرهنگ سیاسی ساکنان و چالش‌های امنیت ملی ایران رابطه وجود دارد؛ یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که ۲۹۱ نفر معادل ۸۴/۶۰ درصد از پاسخگویان جامعه آماری پژوهش قائل به وجود رابطه مثبت بین رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در عراق و ضعف فرهنگ سیاسی ساکنان و چالش‌های امنیت ملی ایران می‌باشند و از طرف دیگر تنها ۵۳ نفر معادل ۱۵/۴۰ درصد قائل به رابطه بین این دو نیستند؛ بنابراین می‌توان گفت که نتایج آزمون این فرضیه حکایت از تأیید آن دارد. از طرف دیگر نتایج این فرضیه با نتایج پژوهش‌های حاجی یوسفی و طالبی (۱۳۹۵)، رفیع و همکاران (۱۳۹۷)، معمار زاده و پاک طینت (۱۳۸۵) سازگاری وجود دارد.

آزمون فرضیه ۳: به نظر می‌رسد که بین فقدان حکومت ملی در عراق و تهدید امنیت ملی ایران رابطه وجود دارد؛ نتایج حاصل از یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که اکثریت پاسخگویان یعنی ۳۴۰ نفر معادل ۹۸/۸۳ درصد از پاسخگویان معتقدند که بین فقدان حکومت ملی در عراق و تهدید امنیت ملی ایران رابطه وجود دارد و تنها چهار نفر از پاسخگویان قائل به وجود رابطه‌ای بین این دو نیستند بنابراین می‌توان گفت که این فرضیه نیز تأیید می‌گردد. نتایج آزمون این فرضیه با یافته‌های پژوهش‌های سبزه‌ای (۱۳۸۸)، سبزه‌ای (۱۳۸۶)، رزاقی (۱۳۹۸)، رازقی و لطفی خاچکی (۱۳۹۷)، عباس زاده (۱۳۹۵)، نوری (۱۳۸۸)، ذوالقدر و الهیاری (۱۳۹۵)، زره ساز (۱۳۹۱)، سازگاری دارد.

References

1. Acre, J., & Najjar Shirzad. (2011). Characteristics of the climate of Iraqi Kurdistan. *Goftgoo Socio-Cultural Quarterly*, 58. [In Persian]
2. Ahmadi, K. (2005). *Iraq after the fall of Baghdad*. Tehran: Office of Political and International Studies, Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
3. Akbari, H. (2013). *The sovereignty crisis in Iraq*. Tehran: Institute of Noor Thinkers Studies. [In Persian]
4. Al-Zubaidi, H. L. (2011). *Encyclopedia of parties in Iraq* (S. A. Mohaghegh, Trans.). Tehran: Imam Sadegh (AS) University. [In Persian]
5. Amiri Moghadam, R. (2010). *Kurds and new Iraq*. In Conference on New Iraq and the Islamic Republic of Iran; Challenges and Opportunities, Imam Hussein University, Faculty of the Prophet (PBUH). [In Persian]
6. Anbaki, A. M. (2006). *Economic reforms in Iraq* (A. Taghipour, Trans.). Tehran: Noor Thinkers Institute. [In Persian]
7. Arshian, A. (2011). *The war for dominance: An analysis of the US orientation in the occupation of Iraq and the formation of a national unity government*. Qom: Moderation. [In Persian]
8. Asadi, A. A. (2014). *The rise of ISIS and the security crisis in Iraq and the Iranian approach*. Research Center of the Islamic Consultative Assembly. [In Persian]
9. Ayati, S. B. (1991). *Geographical atlas of Ershad (Political-Natural-Economic)*. Ershad Publications. [In Persian]
10. Bani Hashem, M. G. (2002). *The process of nationalization in the Middle East*. Middle East Book (1). Tehran: Abrar Contemporary International Studies and Research Cultural Institute. [In Persian]
11. Barzegar, K. (2006). *Foreign policy in new Iraq*. Tehran: Strategic Research Center. [In Persian]
12. Bernabdaji, S. (2004). *Iraqi Shiites; sociological survey*. *Quarterly Journal of Shiite Studies*, (7). [In Persian]
13. Bruin Sen, & Van, M. (2008). *Sociology of the Kurdish people (Agha, Sheikh and Dolat): The social and political structures of Kurdistan* (E. Younesi, Trans.). Tehran: Paniz Publishing. [In Persian]

14. Cohen, S. B. (2008). Geopolitics of the world system (A. Kardan, Trans.). Tehran: Abrar Institute for Contemporary Studies and Research. [In Persian]
15. Darvishi, F., & Parto, A. (2011). Actors in the Iraqi political scene. *Omid Monthly*, 4(13). [In Persian]
16. Dehghani Firoozabadi, J. (2011). A positive multilateral balance in Iraqi foreign policy: Consequences of US troop withdrawal. *Hamshahri Diplomatic Monthly*, (56). [In Persian]
17. Dehkhoda, A. A. (1998). Dictionary. Tehran: University of Tehran. [In Persian]
18. Ebrahimi, J. (2011). A study of the new cultural and social situation of Iraqi Shiites. Tehran: Institute of Culture, Arts and Communication. [In Persian]
19. Ezzati, E. E. (1992). Geopolitics. Samat Publications. [In Persian]
20. Firoozi, M. A. (2005). Geopolitical analysis of Iran-Iraq relations (Master's thesis, Tarbiat Modares University). [In Persian]
21. Ghasemi, M. A. (2010). Actors affecting the future of Iraq: Interests and scenarios. *Strategic Studies Quarterly*, 47, 37-58. [In Persian]
22. Ghavam, A. A. (2007). Principles of foreign policy and international policy. Samat Publications. [In Persian]
23. Gholami, T. (2011). The complex relationship between government identity and security in Iraq. International Center for Peace Studies. [In Persian]
24. Ghorbaninejad, R. (2008). A comparative study of the model of self-government of Iraqi Kurdistan with the patterns of autonomy and federalism (M.Sc. thesis, Tarbiat Modares University). [In Persian]
25. Hadian, H. (2004). The new regional security policy of Iraq. *Hamshahri Diplomatic Monthly*, 12(16). [In Persian]
26. Hafeznia, M. R. (2006). The impact of Kurdish autonomy in Northern Iraq on neighboring countries. *Geographical Research Quarterly*, (83). Mashhad. [In Persian]
27. Haqpanah, J. (2008). Works and foreign policy of the Islamic Republic of Iran. Tehran: Abrar International Institute for Contemporary Cultural Studies and Research. [In Persian]
28. Iraqi Constitution. (2013). Iraq, laws and rulings. Tabriz: Procedure. [In Persian]
29. Jafari Valdani, A. (2009). The new geopolitics of the Red Sea and the Persian Gulf. Publications of the Office of Political and International Studies. [In Persian]
30. Khabazi, E., & Mohammad Ali. (2006). The impact of Saddam's fall on the development and influence of Shiite thought on Iraqi sovereignty [Master's thesis, Azad University, Central Tehran Branch]. [In Persian]
31. Khosravi, G. (2010). Sustainable and influential internal components of new Iraq foreign policy. *Quarterly Journal of Strategic Studies*, 13(1). [In Persian]
32. Khosravi, G. R. (2011). Prospects for the future of Iraq, study of internal and external trends. Tehran: Research Institute for Strategic Studies in collaboration with the Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]
33. Mar, F. (2001). Modern history of Iraq (M. Abbaspour, Trans.). Mashhad: Astan Quds Razavi. [In Persian]
34. Mohammadi, H., & Khaledi, H. (2012). Geopolitics of Iraqi Kurdistan. Select Edition. [In Persian]
35. Mojtahedzadeh, P. (2013). Political geography and geographical politics. Tehran: Samat. [In Persian]
36. Molaei, H. (2003). Defeat or victory: Collection of articles on the US invasion of Iraq. Tehran: Islamic Culture Publishing Office. [In Persian]
37. Movaseghi, S. A. (2012). Contemporary Islamic movements. Samat Publications. [In Persian]
38. Muir, R. (2000). A new introduction to political geography (H. Dar & V. Safavid, Trans.). Geographical Organization Publications. [In Persian]
39. Nami, M. H., & Abbasi, A. (2009). Analysis of Iran's geoeconomic position in the Middle East. *Geopolitical Quarterly*, 5(2). [In Persian]
40. Nami, M. H., & Mohammadpour, A. (2008). Geography of Iraq with emphasis on geopolitical issues. Geographical Organization of the Armed Forces. [In Persian]
41. Poursaid, F. (2010). Strategic estimation of the future of Iraq. *Strategic Studies Quarterly*, 1(47). [In Persian]

42. Rezaei, M. (2013). US military presence in post-war Iraq. American Book (2). Tehran: Abrar Contemporary Institute Publications. [In Persian]
43. Saadi, A. (2010). Fire belt (Rural Translator & Others, Trans.). Tehran. [In Persian]
44. Safavi, S. Y. (2005). Principles and foundations of military geography. Imam Hussein University Press. [In Persian]
45. Saghafi Ameri, N. (2006). The new Iraq of geopolitical changes. Strategic Quarterly. [In Persian]
46. Sari al-Qalam, M. (1995). Explaining the principles of Iraqi foreign policy. Middle East Studies Quarterly, 2(2). [In Persian]
47. Seifzadeh, H. (2000). Iraq; Structures and process of political tendencies (Vol. 1). Tehran: Islamic Revolutionary Documentation Center. [In Persian]
48. Sharifi, K. (2008). Trade guide to Iraq. Tehran: Commercial Publishing Company. [In Persian]
49. Taheri Mousavi, M. (2008). Geography and national strategy of Iran. Tehran: Publications of the Geographical Organization of the Armed Forces. [In Persian]
50. Tajabadi, H., & Dehnavi, M. (2014). Iraqi federalism and national security of Iran; Opportunities and challenges. International Political Research Quarterly, 18, 153. [In Persian]
51. Vaezi, M. (2009). Stabilization and security in the Persian Gulf and the reciprocal role of new Iraq and the countries in the region. Deputy Foreign Minister (Middle East and Persian Gulf Studies Group). [In Persian]
52. Yousefi, M. (2015). Iraqi country report collection. Tehran: Institute for International Energy Studies. [In Persian]
53. Zeighami, M. A. (2008). Trade guide to Iraq. Commercial Publishing Company. [In Persian]